

TOLSTOJ

Met herinneringen uit zijn prille jeugd moet men voorzichtig zijn. Men weet nooit zeker of men zich de gebeurtenissen werkelijk herinnert, of dat men ze uit de vertelsels van ouders of andere familieleden reconstrueert. Meestal is het een combinatie van beide bronnen, waarvan men de oorsprong niet meer kan vaststellen. Zo ook met de kleine geschiedenis, die ik u hier wil vertellen, namelijk mijn bezoek aan Leo Tolstoj, in zijn huis te Jasnaja Poljana.

Ik zou niet eens meer met honderd procent zekerheid kunnen zeggen of dit bezoek in de zomer van het jaar 1909 of van 1910 heeft plaats gevonden. Toch heb ik de neiging om het jaar 1910 als datum aan te geven en ik zal u zeggen waarom: gedurende de reis vroeg ik telkens aan mijn vader, waarom de letters in Rusland toch anders waren dan in Hongarije; ik moet toen dus de 'gewone' letters al gekend hebben. En aangezien ik de eerste klas van de lagere school in 1910 afliep, geloof ik dat deze wonderlijke tocht in de zomervakantie van dat jaar moet hebben plaats gevonden. Tolstoj was toen tweeëntachtig jaar oud en enkele maanden later volgde zijn beroemde 'vlucht' en zijn dood. In die tijd is Jasnaja Poljana een van 's werelds pelgrimsoorden geweest. Vanuit alle hoeken der wereld kwamen de mensen naar hem toe, jong en oud, rijk en arm; gedeeltelijk gedreven door ware bewondering, doch ook vaak uit pure nieuwsgierigheid. Tolstoj, lichamelijk nog sterk - steeds met ontvluchttingsplannen bezig - ontving de bezoekers soms wel, soms ook niet; menig pelgrim moest onverrichterzake de terugtocht aanvaarden. De invloed van Tolstoj op zijn tijdge-

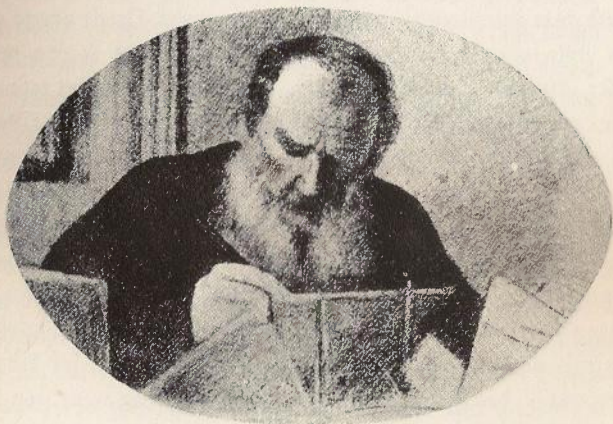
noten was ongekend groot, niet alleen op literair en godsdienstig, doch ook op zedelijk-politiek terrein. Thomas Mann zegt ergens, dat de oorzaak van de sociale onlusten en van de reeks oorlogen, die na de dood van Tolstoj uitbraken, daarin te zoeken was, dat de oude man zijn weldadige invloed niet meer kon uitoefenen, de rem werkte niet meer. Overdreven, maar toch juist. Zou er nu niet een nieuwe Tolstoj moeten verschijnen, bij machte om onze atoombewapening een halt toe te roepen?

Waarom mijn vader deze tocht heeft gemaakt, blijft een raadsel voor mij. Boeken las hij niet, religieus was hij ook niet en de politiek liet hem koud. Misschien omdat hij van lange reizen hield? Mogelijk. In elk geval was hij de enige in onze stad, die in verre landen, bij voorbeeld in Italië was geweest. De reis van mijn geboortestad Máramarossziget (in het toenmalige noordoost Hongarije, thans Roemenië) naar Jasnaja Poljana was zeer lang. Wij waren dan ook zowat drie weken onderweg: per trein, met paard en wagen, en ook vaak (als er een brug kapot was of bij voorbeeld aan de Russische grens) te voet. Het was een snikhete zomer en de wegen waren ontzettend stoffig. Ik zie in mijn herinnering een grote stad met veel kerken. Mijn vader sprak over Moskou, maar daar zijn we niet geweest, wel echter in Kiëv. In elk geval was het een zeer kostbare reis - en geld bezat mijn vader niet; ik denk, dat hij een flinke som gelds heeft moeten lenen. Maar hij ging naar Tolstoj en mij nam hij mee; mijn moeder moest toen haar zieke broer verplegen.

In die tijd reisde men zonder pas; maar voor Rusland had men wèl een pas nodig en dit wist mijn vader niet, zodat men ons, toen wij aan de Russische grens kwamen, vandaar wilde terugsturen. Op dat moment kwam onze redder: de Belg! De Belg, die alle talen sprak (ook Hongaars) en op alles raad wist. Het was een jonge man van ongeveer vijfentwintig jaar oud, die ook

op weg was naar Tolstoj, en die ons uit alle pijnlijke situaties wist te redden. Ik heb geen herinnering aan de Belg bewaard, maar mijn vader sprak nog jarenlang over deze wonderbaarlijke man, die ons onder zijn hoede nam en ervoor zorgde, dat we aan de Russische grens niet terug behoeften te keren. Hij bepaalde de route, hij bracht ons naar Jasnaja Poljana, en hij speelde het klaar, dat we tot het huis van de grote schrijver werden toegelaten en daar enkele uren doorbrachten. Ook zorgde hij ervoor, dat we weer goed naar Hongarije terug kwamen.

Aan het bezoek bij Tolstoj heb ik alleen de vaagste herinneringen. Ik zie een oude moujik met een lange baard voor mij, die sterk naar eau de cologne ruikt. Ik zie mezelf aan een zeer lange vleugel zitten spelen. Bovendien moet ik steeds aan een melancholiek melodietje denken, doch het is mij nooit gelukt, om het in z'n geheel te reconstrueren. Mijn vader vertelde mij later de meest fantastische verhalen over dit bezoek, onder

andere dat hij aan Tolstoj heeft moeten zweren, mij in de muziek te laten doorgaan. Kort na deze Russische reis moest mijn vader ons huis verkopen en wij verhuisden naar Boedapest. Een tijd lang bleef men volhouden, dat dit gebeurde wegens mijn vaders belofte aan Tolstoj, om mij een goede muzikale opleiding te bezorgen, een opleiding die in de kleine provincieplaats niet mogelijk zou zijn geweest. Maar iedereen wist, dat de eigenlijke oorzaak van de financiële ineenstorting de zeer dure reis naar Rusland is geweest. Ons bezoek bij Lew Nikolajewitsj bleef een pijnlijk onderwerp in de familie, zo dat men er steeds minder, en op den duur in 't geheel niet meer over sprak. Op sommige ogenblikken begon ik zelfs aan de waarheid van het gebeurde te twijfelen en dacht ik aan een droom. Als een obsessie bleef deze vage herinnering mij gedurende mijn gehele leven achtervolgen, maar toch heb ik nooit met iemand erover gesproken, *zelfs niet met mijn eigen vrouw*.

Hierbij was het tot nog toe dan ook gebleven. Een merkwaardige ontmoeting echter – in 1952 dus tweeënveertig jaar later – in een klooster in België, waar ik twee weken als gast verbleef – heeft deze geschiedenis weer actueel gemaakt. Op de eerste dag van mijn oponthoud in het klooster ontmoette ik een oude pater, die daar ook als gast aanwezig was en die in het refectorium aan mijn zijde plaats nam. Ik had een boek over Tolstoj bij mij en legde het naast mijn bord neer. Ik zag, dat mijn buurman met belangstelling naar het boek keek, maar het spreekverbod belette hem, iets erover te zeggen. Toen wij gedurende de recreatie samen in de lange gangen van het klooster wandelden, kwam ons gesprek op Tolstoj en ons beider bewondering voor deze grote schrijver. Het bleek dat hij in zijn jeugd een reis naar Jasnaja Poljana had gemaakt en dat hij Tolstoj persoonlijk had gekend. Enkele vragen over en weer - en het

stond vast, dat ik 'de Belg' in levende lijve voor mij had! Geheel ontdaan bleef ik voor een Mariabeeld staan, bedekte met beide handen mijn gezicht, en kon van emotie een tijd lang geen woord uitbrengen. Dat ik na tweeënveertig jaar mijn Belgische beschermer in een klooster weer moest vinden! Was ik trouwens één dag later in het klooster gekomen, dan zou hij niet meer aanwezig zijn geweest. De volgende dag keerde hij naar Brussel terug. Mijn Belgische vriend herinnerde zich de Hongaarse vader met zijn zoontje nog heel goed. En hier volgt dan *authentiek*, hoe zich het bezoek bij Tolstoj heeft afgespeeld!

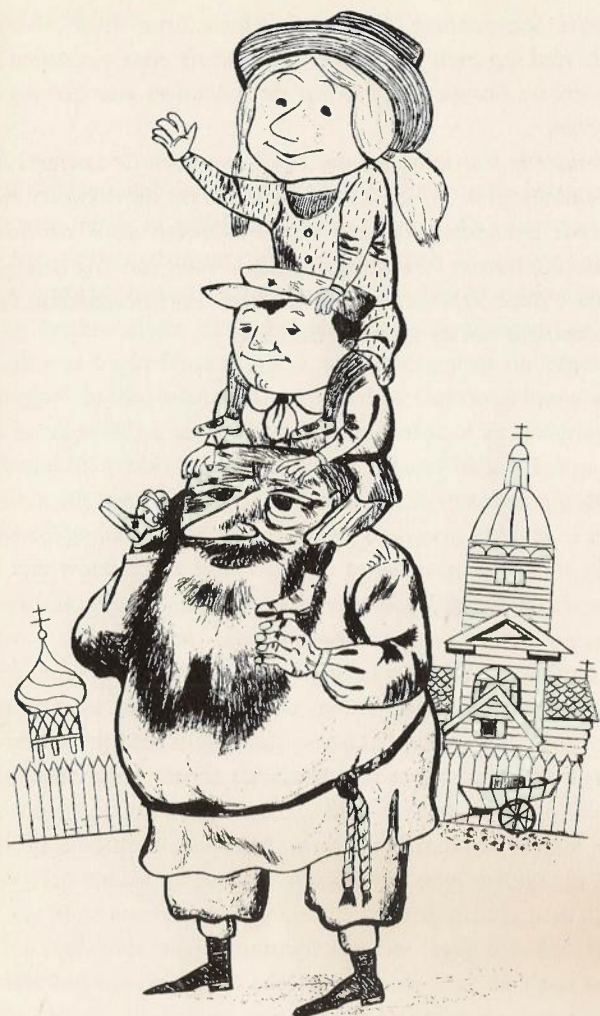
Tolstoj wou die dag niemand ontvangen; later echter heeft hij enkele uitzonderingen gemaakt, waar wij ook bij waren. Muziek heeft Tolstoj steeds zeer aangetrokken en het woord 'wonderkind' deed wonderen, zo al niet in de muziek, dan toch wel wat betreft de toelating in zijn huis. Hij ontving ons drieën, sprak Frans met pater D., die dan zijnerzijds als tolk voor mijn vader optrad. Ik moest iets voor hem spelen. Plotse-ling ging Tolstoj zelf aan de vleugel zitten en speelde een thema, dat ietwat Wagneriaans aandeed en waarop ik moest improviseren (Tolstoj bewonderde Wagner sterk in zijn jeugd; bij de beruchte Tannhäuser-première in Parijs anno 1860 was hij aanwezig en behoorde bij het enthousiaste gedeelte van het publiek). Volgens pater D. maakte ik van dit thema een typisch Hongaars stukje muziek (hoe kon het ook anders, dat was toch immers de enige muziek, die ik kende) en graaf Tolstoj lachte zich tranen. Hij nodigde ons uit om te blijven eten. In een grote zaal met veel ventilatoren was een lange tafel gedekt, waaraan minstens vijfentwintig mensen zaten, familie, bezoekers uit het buitenland en daartussen een aantal kinderen. Ik zat naast Lew Nikolajewitsj. Na het eten kwam de 'Numidische ruitery', een dwaas spel, gepleegd door de grijs-

aard, als hij zich in een uitgelaten stemming bevond - dat daarin bestond, dat hij schreeuwend, met beide armen zwaaiend, met lange passen door de enorme zaal rond wandelde, op de voet gevolgd door de eveneens schreeuwende kinderen. Op een gegeven moment nam hij mij in zijn armen en zette mij boven op zijn schouders. Ik schaterde het uit van het lachen, omdat zijn baard mijn blote knieën kietelde. Tot zover pater D.

Pater D. heeft van alles notities gemaakt, van de gesprekken aan tafel, de kleine kibbelpartij tussen Tolstoj en een Petersburgse dame en ook - gelukkig was hij muzikaal genoeg - van het thema, waarop ik moest improviseren. Dit laatste heeft hij namelijk, omdat hij het zelf niet in notenschrift op kon schrijven, gedurende zijn terugreis naar België steeds voor zich uit gezongen, en het dadelijk bij thuiskomst door een musicus laten noteren.

Eindelijk heb ik deze melodie dan teruggevonden; hoe vaak heb ik er niet naar gezocht! Eén keer meende ik haar zelfs gevonden te hebben, en citeerde ik het wijsje in een klein koorwerk. Doch het was niet compleet en bestond slechts uit enkele motiefjes. Maar nu heb ik werkelijk de hele melodie en niemand kan haar van mij afnemen. Ik zal haar eerbiedig bewaren en in een passend muzikaal milieu onderbrengen. Niet omdat dit thema zelf zo belangrijk zou zijn, maar het is van Tolstoj en het ademt zijn zo typische sfeer. De auteur - zonder twijfel de grootste man, die in onze eeuw heeft geleefd - heb ik immers persoonlijk meegemaakt! Ik heb zelfs op zijn schouders gezeten!

Het artikel over 'Tolstoj' verscheen eerder in *Mens en Melodie* nummer 7, 1952.

Toen ik in 1927 als jongeman van drieëntwintig jaar naar Nederland kwam, woonde ik in Nijmegen naast het huis van de

familie Spoorenberg. Ik nam de kleine Erna, toen twee jaar oud, vaak op mijn schouders, zoals ikzelf eens, zeventien jaar eerder, in Jasnaja Poljana, op de schouders van Tolstoj heb gezeten.

Zesendertig jaar later, in mei 1963, maakten de zangeres Erna Spoorenberg en ik, als eerste Nederlandse kunstenaars na de Tweede Wereldoorlog, een concerttournee door de Sowjet Unie. Mijn zoon Arthur vervaardigde toen van "de drie generaties" deze afbeelding, die in haar oorspronkelijke versie afkomstig is van de tekenaar Berserik.